

Balat hâkimi olarak da İlyas Bey bulunuyordu. İlyas'ın kardeşi olarak gösterilen Mahmud'un 1389'dan önce Balat ve yöresine hâkim olduğu, ancak onunla yaptığı mücadelede yenilerek Yıldırım Bayezid'e sığındığı, Yıldırım'ın Menteşe ilini alması üzerine de İlyas ve babası Mehmed'in kaçtıkları, Mahmud'un ise beyliğin başına geçirilmeyip Bergama yakınlarındaki iki köyün kendisine mülk olarak verildiği belirtilmektedir. Ancak Menteşeoğulları'na mensup olduğu tarihi kayıtlarla sabit olan Mahmud'un (BA, TD, nr. 453, s. 53, 54, 60) Mehmed Bey'in oğlu olup olmadığı, İlyas ile münasebetleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Hatta İsfendiyar Bey'in yanına sığınan İlyas ve Mehmed beylerden hangisinin Timur'a katıldığı da kaynaklarda yer almamaktadır. Fakat Mehmed Bey'in İsfendiyar Bey ile birlikte Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'u Denizli civarında Menderes nehri kenarında karşılayıp değerli hediyeler verdiği bilindiğine göre İlyas'ın Timur'un yanına giderek Ankara Savaşı'na katıldığı ve babasının bu sırada Sinop'ta kaldığı düşünülebilir. 1403 Şubatından hemen önce Venedik'in Kandiyе dükalığı ile yapılan görüşmeler sırasında Balat emîri olarak Mehmed Bey'in bulunduğu sanılmaktadır (Zachariadou, s. 82). 1403 Nisanından önce iki taraf arasındaki görüşmeler bir neticeye vardığında Mehmed Bey'in yerine İlyas'ın geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1403 Temmuz ortalarına doğru Balat'a gelen elçi Leonardo Dellaporta, İlyas Bey tarafından Peçin'deki sarayında karşılanmış ve 24 Temmuz'da da anlaşma imzalanmıştı. Ticarî hükümleri ihtiva eden bu anlaşma aynı zamanda, bu dönemde Anadolu'nun karışık durumu dolayısıyla Menteşe Beyliği'nin sarsıntı içinde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. İlyas Bey, bu karışık ortam içerisinde bir taraftan Venedik'le iyi ilişkiler kurmaya çalışırken diğer taraftan Osmanlı şehzadeleri arasındaki iktidar mücadelesini ihtiyatla takip ediyordu. Ancak Aydınoğlu Cüneyd Bey'in faaliyetleri bu dikkatli siyasetin değişmesine yol açtı.

Cüneyd Ayasuluk'a girince buradan kaçan Aydınoğlu Umur İlyas Bey'e sığındı. Bunun üzerine İlyas Bey yeğeni Umur ile birlikte Ayasuluk'a yürüyerek şehri yaktı, kalede bulunan Cüneyd'in kardeşini esir alıp Menteşe iline götürdü, Umur da yeniden beyliğin başına geçti (807/1405). Aydın Beyliği'ni kendi hâkimiyeti altında telakkî eden Rumeli'ye hâkim Süleyman

Çelebi, Cüneyd'i desteklerken Anadolu taraflarına hâkim olmaya çalışan Çelebi Mehmed de Aydın ve Menteşe beylerine destek vermişti. Fakat daha sonra Süleyman'dan yüz çeviren Cüneyd'in Umur'u ortadan kaldırıp Aydın Beyliği'ni eline geçirmesi üzerine İlyas Bey onunla anlaşmaya mecbur oldu (809/1407). Kardeşi Süleyman'a karşı kendisine müttefik arayan Çelebi Mehmed'i desteklediği gibi onun Rodos şövalyelerine kale inşası için Bodrum'u göstermesine de ses çıkarmadı (Zachariadou, s. 87). Bütün bu karışık siyasî şartlar Venedik'i telâşlandırdı ve anlaşmanın yenilenmesi için faaliyete geçirdi. Kandiyе Dukası Leonardo Bembo, G. Pizamano'yu İlyas Bey'e elçi olarak gönderip 1403 antlaşmasını yenileyen bir metni ona kabul ettirdi (2 Haziran 1407).

Öte yandan Cüneyd ile dostça münasebetlerini sürdüren İlyas Bey, Timur'a olan bağlılığının ifadesi olmak üzere torunlarının düşününe katılmak için bir elçi ve hediyeler göndermekten de geri kalmamıştı (Claviyo, s. 92). 1407 antlaşmasından sonra Kandiyе Dukası Leonardo Trevisian, Sclavo adlı bir başka elçiyi yollayarak Balat'taki Venedik menfaatlerini koruyucu yeni bir antlaşma teşebbüsünde bulundu. Ancak elçinin teklifleri İlyas Bey'i kızdırınca anlaşma gerçekleşmedi, fakat 1409 Kasımında Andrea Pantaleo, Menteşe iline giderek aynı hakları elde etmeyi başardı. Bundan sonra münasebetlerde bazı zorluklar ortaya çıktı. Başta Girit olmak üzere Venedik'e ait Ege adalarını hedef alan Türk akınları, Venedik'i Aydın ve Menteşeoğulları'na gözdağı vermek amacıyla Ayasuluk ve Balat'a bir donanma gönderme teşebbüsüne sevkettiyse de bunalım savaşa dönüşmeden atlatıldı. Öte yandan Çelebi Mehmed, Mûsâ'yı bertaraf edip duruma hâkim olunca (816/1413) İlyas Bey Cüneyd ile birlikte onun hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Vasallık bağları tam olarak yerleşmeden önce ticaret serbestisini emniyet altına almak isteyen Venedikliler yeni bir teşebbüste daha bulundular. Elçi olarak gönderilen Körfez kaptanı Pietro Civran, 17 Ekim 1414'te Peçin'de İlyas Bey'e eski antlaşmaların geçerliliğini ifade eden kısa bir anlaşma metnini kabul ettirdi. Venedik-Menteşe arasındaki ticarî münasebetlerin en son resmî belgesi olan bu anlaşmadan sonra İlyas Bey Osmanlı hâkimiyetini kati olarak tanıdı, hatta bastırdığı paralarda kendi adıyla birlikte Çelebi Mehmed'in adı da yer aldı. 1415'ten itibaren Osmanlılar'a bağlı olarak beyliği-

ni sürdürebildi ve oğullarını da (Leys ve Ahmed) rehin olarak Osmanlı sarayına gönderdi. Nihayet Çelebi Mehmed'in ölümünden az sonra 824'te (1421) vefat etti (*Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 4 [1975], s. 262). Oğulları kaçarak beyliği ellerine geçirdilerse de II. Murad 1424'te Menteşe iline girip onları ortadan kaldırarak burayı Osmanlı toprağına kattı.

Venedikliler, Osmanlılar ve Cüneyd Bey ile münasebetler çerçevesinde bölgedeki hassas dengeleri çok iyi hesaplayan İlyas Bey, bu mahir siyaseti sayesinde hiç olmazsa vefatına kadar beyliğini ayakta tutmayı başarmıştır. Yirmi yıla yaklaşan beyliği sırasında Balat'ta sanat değeri çok yüksek olan bir cami, medrese ve imaret inşa ettirmiş (1404), Muğla'nın Turgut nahiyesinde bir cami yaptırmıştır. Ayrıca Şirvanlı Mehmed b. Mehmed, onun adına *İlyâsiyye* adını verdiği muhtasar bir tıp kitabı tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 453, s. 53, 54, 60; Nizâmeddin Şâmi, *Zafername* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 315; Claviyo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1975, s. 92; Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 48-49, 64, 70; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 67, 75; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 72-82; a.mlf., "Menteşe-oğulları", *İA*, VII, 727-730; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 77, 81, 82-83, 85-88, 99, 112, 169; K. Ekrem Uykucu, *Muğla Tarihi*, İstanbul 1983, s. 66-69; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1986, s. 80, 84, 90-100, 115-116, 156-159; Aynur Durukan, *Balat, İlyas Bey Camii*, Ankara 1988; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, I, 149-150, 152-153, 155-157; "Hicrî 858 Yılına Ait Takvim" (nşr. Atsız), *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Ankara 1975, s. 262; Halil İnalcık, "Meḥammed I", *Eİ²* (İng.), VI, 974-975.

FERİDUN EMECECI

İLYAS BEY CAMİİ

Bilecik yakınında
XV. yüzyılda yapılmış cami.

Bursa Yenişehir'i ile Bilecik arasında, il merkezine 10 km. uzaklıktaki İlyas Bey köyünde bulunmaktadır. Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında, kızı, Nilüfer Hatun adıyla Orhan Gazi'nin zevcesi olan Bizans tekfurunun kalesi Yarhisar'ın hemen yakınındadır. Osmanlı dönemi Türk mimarisinin en büyük ölçüdeki ahşap çatılı camilerinden olan eserin, Sırbistan Terkoş'ta (Tergovište) hasları olan Mirâlem İlyas Bey ile aynı kişi olduğu öğre-

nilen Bahşâyîş oğlu İlyas Bey tarafından yaptırıldığı vakıf kaydından tesbit edilmiştir. Bugün mevcut olmayan ve evvelce okunan kitâbesine göre 891'de (1486) yapılmıştır. Kurucusunun türbesinden alındığı söylenen ve İlyâs b. Bahşâyîş'in ölüm tarihi olan 860 (1456) yılını veren bir kitâbe daha kaydedilmiştir. Kâmil Kepecioğlu da caminin 893 Zilkadesi (Ekim 1488) tarihli vakfiyesini yayımlamıştır. Bu vakfiyeye göre evvelce adı Gölcük olan bu köydeki zâviye ile mescide Yarhisar, Yenişehir ve Bilecik'ten çok sayıda köy, mezraa ve mülk vakfedilmiştir. Bilecik ve çevresinin 1920'li yıllarda Yunan kuvvetleri tarafından işgalinde camiyle birlikte beraberindeki diğer binaların tahrip edildiği söylenmektedir. Caminin yanındaki hazîrede bulunan, İlyas Bey ailesine ait çok sayıdaki mezar taşı da 1950'li yıllarda dağıtılmıştır.

İlyas Bey Camii, harimi dıştan 9,30 × 17,50 m. ölçülerinde enine yerleştirilmiş dikdörtgen biçiminde büyük bir yapıdır. Binanın XV. yüzyıl eseri olduğunda hiçbir şüpheye meydan vermeyen husus kible duvarının dış yüzündeki örgü tekniğidir. Burada muntazam yontulmuş bir sıra kesme taşla iki sıra tuğladan oluşan duvar sistemi açıkça bellidir. XIV ve XV. yüzyıllarda çok kullanılan bir teknik özellik olan, taşların aralarına dikine birer tuğla konulması da burada dikkati çeker. Nihayet pencerelerin üstlerindeki sivri boşaltma kemerleri de yine Türk sanatının bu yüzyıllarında sıkça uygulanan teknikte sırasıyla bir taş, iki tuğlanın yerleştirilmesi suretiyle örülmüştür.

Caminin giriş cephesine, ahşap direklerle dayanan sundurma gibi bir son cemaat yeriyle sol tarafa kapalı iki katlı bir mekân eklenmiştir. XX. yüzyılda yenilenmiş olan üzeri sıvalı minare sağ köşede

öne çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Çok yakın tarihlere ait olan, mimari değerden yoksun son cemaat yeri her halde evvelce caminin esas yapısına uygun bir durumdaydı. Binayı kiremit örtülü ahşap bir çatı örtmektedir. Eskiden bu vakfın yanında olduğu söylenen bânisinin türbesi, aşhane-imareti, misafirhanesi ve kabirler günümüze ulaşmamıştır. Yalnız Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bildirdiğine göre çifte kubbeli küçük bir bina olan hamamı henüz durmaktadır. Fakat bunun bir planı çizilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi III*, s. 289-291; Kâmil Kepecioğlu, "Tarihî Bilgiler ve Vesikalar", *VD*, II (1940), s. 407-408.

SEMAVİ EYİCE

İLYAS BEY KÜLLİYESİ

(bk. İMRAHOR İLYAS BEY CAMİİ
ve TÜRBESİ).

İLYAS BEY KÜLLİYESİ

Aydın ili dahilinde eski Balat şehrinde
XV. yüzyıla ait külliye.

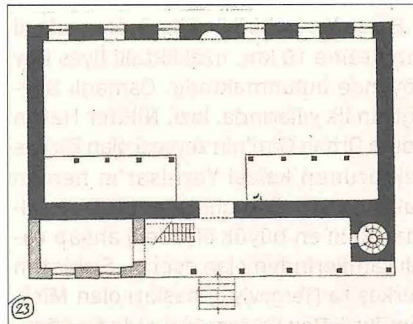
Bugün Söke ilçesine bağlı Akköy nahiyesinin bir köyü olan Balat'ta (Milet) eski şehrin güney kesiminde yer alan külliye camii, medrese, iki hamam ve imaret olduğu sanılan bir yapıdan meydana gelmektedir. Cami ile medrese ortak bir avlu etrafında toplanmış olup külliye diğer yapılarından bir kuşatma duvarı ile ayrılmıştır. Medresenin kuzeydoğu ve kuzeybatısında avluya girişi sağlayan birer kapı, diğer yapıları kuşatan ve muhtemelen yapı topluluğunun hazîresi olan, dıştan yine bir çevre duvarıyla sınırlandırılmış büyük bir dış avluya açılmaktadır. Külliye orijinal girişi oldukça harap durumdadır. Kuşatma duvarının doğu yüzünde, yaklaşık eksendeki hafif dışa taşkın kapı, bir yolla medresenin bugün kuzeydoğu kapısına bağlanır. Tahribata uğradığı için biçimi kesinlikle belirlenemeyen kapı, batı yüzünde ikinci bir kapının bulunduğu anlaşılan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş mekânına açılmaktadır.

Külliye'deki tek inşa kitâbesi, caminin kuzey cephesinde ortadaki kemer alınlığında yer alır. Mermer üzerine sülüsle üç satır halinde yazılmış olan kitâbeden, yapının inşasına Mentешеoğlu Emîri Şücâeddin İlyas Bey'in emriyle Zilkade 806'da (Mayıs 1404) başlandığı anlaşılmaktadır. Kitâbede külliye'nin diğer yapılarının inşa

tarihleri belirtilmemektedir. Mimari ve bilhassa malzeme ve teknik özellikleri bütün yapıların aynı anda ele alınıp tamamlanmış izlenimini vermektedir. Ayrıca mihrap nişinde "Amel-i Nâsirüddin Altana" yazılı bir usta kitâbesi bulunduğu ileri sürülmekteyse de tahrip olduğu için okunamamaktadır. Adı geçen kişinin külliye'nin mimarı olması kuvvetle muhtemeldir. Yapıya ait, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki 991 (1583) tarihli *Mufassal Defteri*'nde "Evkâf-ı İmâret-i Medrese-i İlyas Bey der Nefs-i Balat" başlığı altında İlyas Bey Külliyesi'nin vakıf ve görevlilerinden söz edilmektedir.

Cami. Yapı kare planlı ve tek mekân olup üzeri kiremit kaplı bir kubbeye örtülüdür. 14 m. çapında olan kubbe, içten üçgen ve mukarnas dolgu tromplarla geçilen, dıştan iki kademeli sekizgen kasağa oturmaktadır. Kuzey cephesinin orta bölümü duvar kütesinden taşkındır ve sivri kemerli bir eyvan gibi değerlendirilmiştir. Avlu zemininden üç basamakla yükseltilmiş olan giriş iki sütunla üç bölüme ayrılmıştır. Üstte aynalı kemerli alınlıklı, altta ise basık kemerli açıklıklar olarak ele alınan bu üç birimden iki yandakiler geometrik şebekeleriyle birer pencere, ortadaki birim ise lentolu ve söveli bir kapı şeklinde düzenlenmiştir. Kapı kanatları bugün mevcut olmamakla birlikte eski resimlerinden bunların ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Kapı kanatlarının itinalı bir işçiliğe sahip bulunduğu ve Söke'deki İlyas Ağa Camii'ne götürüldüğü söylenirse de bu doğru değildir. Yapının diğer cephelerinde altı üstlü ikişer pencere bulunmaktadır. Farklı biçimde süslenen bu pencerelerden alttakiler demir parmaklıklı, üsttekiler alçı şebekeli olarak düzenlenmiştir. Ayrıca kubbe kasağında, kuzey hariç diğer üç yönde sivri ke-

İlyas Bey Camii'nin plan krokisi

İlyas Bey Camii - Balat / Aydın

